

Володимир

ПРАВОПИСНІ ПРАВИЛА

ПРИНЯТІ

НАУКОВИМ ТОВАРИСТВОМ ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

У ЛЬВОВІ.

ЛЬВІВ, 1922.

НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

12485

Handwritten signature or name, possibly "J. J. ..."

Зміст.

	стор.
I. Звуки та букви	5
1. Звук і буква не одно й те саме	5
2. Українська правопись	5
3. Українська азбука	6
4. Поєдинчі та зложені звуки	6
5. Знаки <i>ц, ч, ш, дз, дж</i>	6
6. Букви <i>в, й</i>	6
7. Знаки <i>я, є, ю</i>	7
8. Буква <i>ї</i>	7
9. Буква <i>і</i>	7
10. Знак <i>ь</i> і мягчення шелестівок	7
11. Зустріч двох мягких шелестівок	9
12. Голосова шелестівка перед безголосою	9
13. Слівця: <i>без, від, під, над, об, перед, роз</i> як при- ростки перед безголосими шелестівками	10
14. Приросток <i>з</i> перед безголосою шелестівкою	10
15. Безголоса шелестівка перед безголосою	10
16. Подвоювання шелестівок	10
17. Сполучення <i>жди, зди, рди, сти</i>	12
18. Закінчення <i>-ство, -цтво</i>	12
19. Сполучення <i>чи</i>	12
20. Епентетичне <i>л</i>	12
21. Безнаголосні <i>е, є, о</i>	13
22. Гармонійне приподібнення голосівок	13
23. Вставне <i>і</i>	13
24. Чергованні: <i>в—у, і—й, і—та, з—зі—із</i>	13
II. Писання чужих слів	14
25. Чуже <i>і</i>	14
26. Чужі сполучення: <i>ia, ie, io, iu</i>	15
27. Чуже початкове <i>е</i>	16
28. Німецьке <i>й</i> та французьке <i>и</i>	16
29. Німецьке <i>ö</i>	16
30. Чужі двозвуки: <i>au, eu</i> , німецьке <i>ei</i>	16
31. Чуже <i>l</i>	16
32. Чуже <i>g</i> (г)	17
33. Чуже <i>s</i>	17

34. Чуже <i>f, ph, φ</i>	18
35. Грецьке <i>θ</i>	18
36. Грецьке <i>ξ</i> та латинське <i>x</i>	18
37. Подвійні шелестівки в чужих словах	18
38. Писання чужих імен власних та їх відміна	19
39. Писання укр. імен хресних в документах	21
40. Транскрипція укр. імен власних латинкою	21
III. Великі й малі букви	22
41. Велика початкова буква	22
42. Мала буква	23
IV. Писання слів разом і окремо	23
43. <i>ся, му, мен, ме...</i> по дієсловах	23
44. Частиці: <i>сь, би, -б, же, -ж</i>	23
45. Писання зложених слів разом	23
46. Писання зложених слів разом і окремо	24
47. Розділка в зложених словах	24
V. 48. Діленне слів	25
VI. Перепинні знаки	26
49. Точка	26
50. Питайник	27
51. Окличник	27
52. Запинка	27
53. Середник	28
54. Двоточка	28
55. Пружка	28
56. Точки	28
57. Дужки (скобки)	28
58. Наводові знаки	29
59. Розділка	29
VII. 60. Скорочення	29

12485

Правописні правила

приняті

Науковим Товариством ім. Шевченка у Львові.

І. Звуки та букви.

1. Українська мова складається, як і кожда інша мова, зі слів, слово зі складів, а склад із звуків. Звуки людської мови витворюються мовними приладами й доходять воздухом до наших упий. Їх можна передавати напшому слухови також телефоном і грамофоном та унагляднювати для нашого зору пишсьмом.

Письмо — се одіж, що в ній мова стає видна для ока й тому воно повинно бути можливо докладним образом нашої устной мови. Написаний звук зветься буквою, а вимовлена буква є звуком. З того виходить, що звук і буква не одно й те саме: звук вимовляемо й чуемо, а букву пишемо й бачимо.

2. Спис правил, що вчить, як віддавати на письмі звуки мови, зветься правописю. Правопись, призначена для загального вжитку, повинна при збереженню свого наукового характеру бути можливо проста, легка й практична.

Наша правопись є в своїй основі фонетична й опирається на засаді: Віддавай кождий правильно й виразно вимовлений звук відповідним йому знаком. А що число уживаних письменних знаків є значно менше від числа звуків та ріжних звукових відтінків живої мови, то буває так, що:

1) в деяких формах і словах уживається тих самих знаків для означування ріжних звуків, н. пр. знак »в« відповідає іншому звукови в словах: *човна, лавка, повний* і т. д., як у формах: *човен, лавок, повен* і т. д.; »й« звучить відмінно в словах: *дай, бий...* як у: *його, йойк* і т. и.:

2) декотрі поединчі звуки, пр. *дз, дж, дь, зь, ль, нь, сь, ть* *ць* віддається двома, а звук »дзь« навіть трома знаками;

3) деколи одна буква передає два звуки, н. пр. *ї, є, ю, я* = *йі, йе, йу, йа*; *ц* = *тс*, *ч* = *тч*, *шч* = *шч* і т. п.

Крім того в різних околицях кожної великої мовної області ті самі слова вимовляються дещо відмінно, тому правопис мусить числити ся побіч вимови також з історичним розвитком поодиноких звуків, з походженням слів і з прийнятим традицією способом їх писання.

З висшесказаного видно, що також українська правопис не може бути чисто фонетична, а мусить бути компромісом трох засад: фонетичної, етимологічної та традиційно-історичної.

3. Українська азбука.

Для віддавання звуків української мови на письмі прийнято 33 знаків, що усталені в порядку, звуться азбукою: А а, Б б, В в, Г г, І і, Д д, Е е, Є є, Ж ж, З з, И и, Й й, І і, Ї ї, К к, Л л, М м, Н н, О о, П п, Р р, С с, Т т, У у, Ф ф, Х х, Ц ц, Ч ч, Ш ш, Щ щ, Ю ю, Я я, Ї ї, Б б.

4. Звуки можуть бути поєдинчі або зложені (двозвуки) і діляться на голосівки та шелестівки.

Букви, що служать до означування поєдинчих звуків, є:

а) голосівки: а, е, и, і, о, у;

б) шелестівки: б, г, і, д, ж, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ш.

5. Знаки *ц, ч, шч* означають сполуку двох звукових елементів, а саме: проривної шелестівки з протисненою, що злилися разом в один звук (*ц* = *т + с*, *ч* = *т + ш*, *шч* = *ш + ч*, точнійше = *ш + т + ш*), н. пр.: *оцей-цей* = *отсей*, *свічка*, *що* і т. п.

Для інших подібно злитих звуків українське письмо не має окремих поєдинчих знаків і їх віддається двома відповідними буквами. Так пр. пишемо *дз* і *дж* однаково в словах: *дзвін*, *джміль* і т. п., як і в словах: *підзамче* (під-замче), *віджити* (від-жити) і т. п., (де прецінь обі букви окремо вимовляються).

6. Букви *в* і *й* виражають то голосівки, то шелестівки.

в = *ў*. Знак *в* після голосівки має значінне скороченого-нескладового *у*, що лучиться з попередною голосівкою в двозвук (дифтонг): *аў, еў, иў, їў, оў, уў*, н. пр.: *казав, завтрз, лев, певний, ходив, дідів, кров, повний, забув...*

в = *в*. У всіх інших положеннях (тобто перед голосівкою, у назвуку також перед шелестівкою і так само й після шелестівки на кінці слова або складу) означає *в* губно-зубну шелестівку, н. пр.: *овес, вас, віз, влада, втиснути, всадити, черв, нерв, червня* і т. п.

И тільки перед *о* є шелестівкою ($i = j$), н. пр.: гайок, його, йому, йойкати, Йордан, вйо - вйо...;

з попередню голосівкою лучиться i у двозвук (дифтонг), що в ній означає скорочене-нескладове $i = i$: ай, ей, ий, ій, ой, уй, н. пр.: рай, гей, бий, стій, той, купуй і т. д.

7. Знаки *я, є, ю*, уживаються в подвійному характері:

а) з початку слів, по голосівках і по губних шелестівках *н, б, в, м, ф* та по *р* вони є знаками сполучень двох звуків, а саме i зі з наступною голосівкою ($я = й + а, є = й + е, ю = й + у$), н. пр.: яма, моя, п'явка, п'яний, обяснити, в'язати, мясо, память, ф'яско, буря, р'яса, зоря, єдиний, об'єднати, п'єш, к'расм, юшка, знаю, що, на подв'ірю і т. д.

б) по шелестівках, що можуть м'ягчитися, зазначають лишень їх м'якість, н. пр.: д'ядько, з'ять, л'якатися, н'єня, т'яжко, с'ягати, ц'яцька, с'инє, г'усє, к'нязю, г'остю, с'ерцю, с'юди і т. д.

Примітка. В словах з приставкою: *з-, роз-, без-, від-* букви *я, є, ю* не м'ячать попередньої шелестівки, тільки вимовляються як *йа, йє, йу*. В письмі непотрібно перед ними класти апострофа ('), тільки треба писати просто: з'явитися, з'ясувати, роз'яснити, без'язикий, з'єднати, роз'єм, від'ємний, під'юдажувати і т. п., бо вже сама свідомість зложення таких слів повинна читача остерегти перед хибною їх вимовою.

8. Буква *ї* віддає сполучення $i + i$ та пишеться з початку слова або складу після голосівок; по шелестівках тільки там, де вимовляється прейотоване $i = ji$, н. пр.: іхати, їсти, поїти, мої, твої, троїстий, Україна, руїна, Енеїда, Каїн, архаїчний, героїчний, св. Михайл; візд, віхати, відатися, обїзд, сімі, відїзд, зїзд, розїздитися, зїсти і т. д.

9. У всіх інших випадках треба скрізь писати *і* (з одною точкою) без огляду на те, чи перед тим *і* чується зм'ячену шелестівку, чи ні, н. пр.: ніс (носа), я ніє (нести), сіль (соли), я сів (сісти), дідів, батіг, потік, утік, молоді літа, місто, сім, олівець, слід, сніг; ієкра, ієпит, іємя, іду, Іван, Ієус, Ірод, Ірпень, імовірно, ієстина, ієтота, інший, інколи, іноді, іней і т. д.

Примітка. У словах: інший, інколи, іноді, іней пишуть також і вимовляють у назвуку букву *и*: инший, инколи, иноді, иней.

10. Буква *ь*, що колись означала голосівку подібну до *і*, не відповідає в сучасній мові ніякому окремому звукови та є тільки знаком м'яччення. Вона пишеться після зм'яченої шелестівки:

1) На кінці слова або складу: жаль, біль, сіль, зять, князь,

кінь, тінь, пень, хтось, щось, будь, Івась, Петрусь, Гриць, Василь, дідусь, місяць, хлопець, чернець, купець, кравець, пшець, сліпець, жнець, камінець, годованець, Українець, учитель, приятель; письмо, батько, дядько, ненька, донька, банька, мельник, вельми і т. д.

2) Перед о: льох, мальований, дьоготь, дідуньо, Петруньо, Івасуньо, пятах, шістох, всього, сьогодні, бадьорий і т. д.

3) Після л на кінці складу :

а) в цілій відміні іменників утворених наростками: -ник, -чик, -щина, -ство, -ня, -альня, -ця, -це, та прикметників на -ший, -ний, -ський, н. пр.: начальник, невільник, мельник, пальчик, ковальчик, бувальщина, начальство, ковальство, спальня, пральня, їдальня, читальня, копальня, цегольня, читальні, читальнею, їдальні, їдальнею, пральні, спальні, Юльця, Юльці, весельце, зеркалаць, весельця, зеркалаць: більший, сильний, пильний, спільний, загальний, смертельний, ковальський, сільський, польський і т. д.

б) у скієних відмінках іменників на -ць: пальця, пальцем, пальці, стрільця, стрільцем, стрільці, закальця, смальцю і т. д.

в) у декотрих прислівниках, н. пр.: сильно, пильно, спільно, смертельно, більше, кільки, тільки, скільки, стільки і т. д.

4) По н на кінці складу в відміні іменників і прикметників утворених наростками: ька, -ько, -еньк, -есеньк, -оньк-, -іньк-, -ісіньк-, та в відповідних прислівниках, н. пр.: банька, баньки, банькою, (але: у банці, пор. низше замітку), ненька, неньки, ньенько, ньенькою (але: ненці), річенька, річеньки... (але: річенці), головонька, головоньки... (але: головонці), сирітонька, сирітоньки... (але: сирітонці), Гринько, Данько, Панько, козаченько, батенько, дітоньки, дрібненький, дрібнєсенький, дрібнісінький, біленький, білесенький, білісінький, маленький, малесенький, малісінький, гарненький, гарнесенький, гарнісінький, однісінький, близенький..., близенько, низенько, дрібненько, дрібнесенько, біленько і т. п.

Примітка. н не м'ягчиться :

а) в цілій відміні іменників, що не мають у першому відмінку однини м'якогого н, н. пр.: хатинка - хатинки - хатинці - хатинку - хатинко - хатинкою і т. д., сосонка - сосонці, суконка - суконці, Японка - Японці: танець - танцю - танцем - танці..., вінець - вінця, кінець - кінця, віконце - віконці - віконцям, сонце - сонця, сінце - сінця, полотенець - полотенця і т. п.

По аналогії до тої групи пишеться також вже й: головонці, сирітонці, вдовиченці і т. д. (пор. вище), хоч і. відмінок однини е: головонька, сирітонька, вдовиченька і т. д.

б) в назвах осіб, утворених наростком -енко, н. пр.: Шевченко, Основяненко, Грінченко, Кравченко, Лисенко, Самійленко і т. п., і так само: вдовиченко, бондаренко і т. д.

в) перед шиплячими: ч, ж, ш, щ, перед ч і перед наростком -ство, н. пр.: кінчик, пустунчик, сміхунчик, санчата, гончар, віншувати, панщина; сонце, віконце, сінце, полотенець, (через те й: головенці, вдовиченці... пор. висше), тонший, менший, інший; громадянство, горожанство, міщанство, селянство, духовенство, панство, лизунство і т. д.

б) У прикметникових наростках: -ський, -иський, -цький, н. пр.: український, громадський, морський, батьківський, материнський, російський, сербський, болгарський, латинський, міщанський, поганський, одніський, саміський, голіський, грецький, німецький, турецький, козацький, купецький і т. д.

б) В дієсловах закінченне 3. особи однини й множини -ть, н. пр.: ходить, робить, носить, ходять, роблять, носять, їсть, дасть, ведуть, пишуть і т. д.

II. При зустрічі двох шелестівок — тверда перед м'якою — сама стає м'якою, одначе м'якості першої шелестівки не треба окремо зазначувати (з винятком по л, гл. § 10, 3) і то тим більше, що ступінь тої м'якості в різних сторонах української мовної території є різний і досі у вимові, так сказатиб, взірцевій (класичній) ще не усталився вповні. Приміри: часть, гість, злість, радість, дасть, шість, слід, сніг, сліний, стіна, Снятин, на мості, гості, пієля, світ, цвіт, спів, звір, звізда, світло, свідок, пересвідчитися, свічка, освіта, світлиця, сміх, свідомий, смітник, смілий, свяго, святний, цвях, пієня, лазня, різня, кузня, близнюк, в хустці, танцю, танці, вінця, вінці, сонця, віконця, кінця, в суконці, полотєня, на сосонці; головонці, пенці, банці, в річенці...; злілля, весілля, бажання, значіння, життя, ллється і т. д., (але: спальня, спальні, читальня, пальця, стрільця, зеркалаця, Юльці і т. п., (пор. § 10, 3).

12. Голосові шелестівки: б, в, г, ґ, д, ж, з, задержують свою етимологічну голосовість на кінці та в середині слова перед наступною безголосою шелестівкою. Отже пишемо: біб, дід, лід, мідь, віз, мазь, ніж, їдж; книжка, ліжка, тяжко, рибка, грубший, молодший, рідко, вязка, берізка, ніжка, загадка, жердка, нігті, молодці, Запорожці, лізти, везти, стеретти, солодкий, солодний, твердший, ближний, низший, тяжший, дорожний, сербський, легко, легчати, встати і т. д.

Примітка. Якщо нема певности, чи шелестівка на кінці або в середині слова є голосова, треба утворити таке слово або форму, де ця шелестівка станулаб перед якоюсь голосівкою, н. пр.: рибка (риба), книжка (книжок), низший (низенький), вузший (вузенький), (але: висний бо: високий), молодший, (молодий), грубший (грубий), везти (везу), лізти (лізу), тяжший (тяженький), тяжко (тяженько) і т. п.

13. Слівця: без, від, під, над, об, перед і роз, що зрослися як приростки з другими словами в одно, не змінюють своїх визвучних голосових шелестівок на безголосі, н. пр.: безпечний, безконечний, безчесний, безцінний, безталанний, відкусити, відтяти, відчинити, відхилити, відсидіти, підтягати, підшукати, підсунути, надкусити, надколоти, обступити, обшити, передплата, представник, розсудити, розсудок, розкинути, розтопити, розхід, розходитися, розпорядок, розпука, розкішний, розпороти, розкинути і т. д.

14. Приросток з, що зливея з другим словом в одно:

а) задержує голосовість тільки перед наступними безголосими шелестівками: с, ш, ц, ч, н. пр.: зсунути, зсадити, зшивати, зшпток, зціпити, зчорніти, зчарувати і т. п.

Примітка. Слова: зціпити, зчорніти, зчарувати, і т. п. пишуться також через с з огляду на те, що:

1) їх приставка з походить із давного сз = лат. «cum», і шелестівки ц і ч є зложені з т + с і т + ш,

2) натомісць слова: зсадити, зсісти і н., мають приставку з первісного сз = лат. «ex».

б) з тратить голос і переходить у безголосе с перед: к, п, т, ф, х, н. пр.: скинути, скубнути, скрутити, сперти (але: зіпру), спорохнавіти, стерти (але: зітру), стиснути, сфальшувати, сходити, схопити і т. п.

Примітка. Тільки в зложених приіменниках пишемо з: зпід, зпонад, зперед, зпоза, зпоміж, зпосеред і т. п.

15. Корінні безголосі шелестівки перед наступними голосовими зберігаються на письмі правильно без зміни, н. пр.: просьба (просити), кісьба (косити), боротьба, клятьба, великдень, якже, осьде, отже, также і т. п.

16. Подвоювання шелестівок.

1) В українській мові подвоюються на письмі шелестівки, що повстали наслідком зустрічі двох первісно ідентичних або наслідком асиміляції двох первісно неоднакових шелестівок, н. пр.: оттак, відділ, віддати, свати, зза, ізза, ззаду, ззувати, ввесь, ввійти,

вводити, Анна, козаччина, Хмельниччина, Чехословаччина, Туреччина, Німеччина, Товмаччина, годинник, письменник, жертвеник, щоденник, невинність, родинний, невинний, щоденний, здоровенний, сотенний, буденний, відмінний, змінний, сумлінний, ремінний, камінний, дорогоцінний, бездоганний, спасенний, останній, безупинно, нужденно і т. п.

2) Крім того пишуться у виді подвоєння такі здовжені шестівки, особливо: н, л, т, д, що повстали наслідком прогресивної асиміляції із давніх сполучень: мягка шестівка $\pm j$, і то головню в дієслівних іменниках, закінчених тепер на: -є, -я*, н. пр.: із життє через жить + је повстало жить + тє = житте-життя, насіне - насіння, корінне - коріння, розстанне - розстання, терпінне - терпіння, значінне - значіння, питанне - питання, поважанне - поважання, панувánне - панувánня, дівувánне - дівувánня, змаганне - змагання, зілле - зілля, весілле - весілля, Поділле - Поділля, Ілля; житте-життя, буттє - буття, понятте - поняття, принятте - приняття, проклятте - прокляття, безробітте - безробіття, безладде - безладдя, знарядде - знаряддя, орудде - оруддя; браття, стаття (статті), суддя (судді), ллю, лlesh, ллеться, лляти, зілляти, сілля (б. відм. одн. від. сіль), тінню (тінь) і т. п.

Се здовженне шестівки та її подвоєнне на письмі залишається в цілій відміні слів, закінчених у 1. відм. одн. на -є, -я, перед -н, -є, -ю, -ї, н. пр.: весілле, весілля, весіллю, весіллям, весіллях (але: весіль), терпінне, терпіння, терпінню, (але: терпінь), понятте, поняття, поняттю, поняттям (але: понять), суддя, судді і т. п.

Колиж у таких формаціях стоять дві шестівки або хочби й одна, але губна: н, б, в, м або р, тоді здовження ані подвоєння

*) Закінчення 1. відм. однини таких іменників середнього роду може бути -є або -я. Обі форми є наші рідні, однаково добрі й гарні, обі живуть на широких просторах східної та західної України в устах народу, є окрасою багатой у форми нашої мови і тому обі повинні мати право горожанства також і в літературній мові. В поважніших писаннях, особливо в наукових творах, в юридичній, філософській термінології і т. п., краще вживати форми на -є, щоби усунути всякі неясности й непорозуміння, що можуть повстати ізза змішання відмінків однини й множини при виключім уживанню форм на -я.

При передруках творів давніших письменників, що пр. уживали в своїх писаннях тільки форми на -є або не подвоювали шестівок у висше поданих дієслівних іменниках і н., треба задержувати їх оригінальний спосіб писання, щоби не наслушати їхнього наголосу, ритму й риму.

нема, н. пр.: листе-листя, щасте-щастя, (не: лисття, щасття) милосерде-милосердя, здоровле-здоровля, прислівє-прислівя, безголове-безголова, безхлібе-безхлібля, безрибе-безрибля, піре-піря, подвіре-подвіря і т. п.

Примітка. Висше подані здовжені шелестівки вимовляються як поєдинчий але здовжений звук (не як: два окремі звуки). Вони тому роблять акустичне вражінне подвійних шелестівок, бо наслідком ослаблення експіраторного натиску в середині шелестівки перша її частина звичайно належить до першого, а друга — до другого складу.

Отже не треба вимовляти н. пр. слова: *життя* як: *жить* + *тя* (себто розриваючи звук *ть* на дві половини), тільки одно здовжене *ть* = *життя*. Інакше вимовляється пр. слово: *віддати* (= *від* + *дати*), інакше: *суддя* (з одним здовженим *д*).

17. У шелестіткових сполученнях *жди*, *зди*, *рди*, *сти*, звуки *т*, *д* перед *и* випадають. Отже пишемо: тижня (тиждень), празник, пізно, милосерний (милосердитися), звісний, чесний, дійсний, радісний, пісний, хресний, похресник, злісник, власний, водохресний, напасник, пропасниця, первісний, неависний, корисний і т. п. побіч форм (етимологічних): вісник, хрестний, існувати і т. п.

18. Закінченне *-ство*, *-ський* додаємо просто до пня, н. пр.: братство-братський, лицарство-лицарський, громадянство-громадянський, токарство-токарський, людство-людський, сусідство-сусідський, бабство-бабський, українство-український, баламутство, сирітство-сирітський і т. д.

Якщо пень кінчиться на: *к*, *ч*, *ць*, то пишемо: *-цтво*, *цький*, н. пр.: козацтво-козацький, парубоцтво-парубоцький, бурсацтво-бурсацький, ткацтво-ткацький, ловецтво-ловецький, купецтво-купецький, жіноцтво-жіноцький, дівоцтво-дівоцький, кріпацтво-кріпацький, дивацтво, нецтво, свідоцтво, юнацтво, каліцтво і т. п.

19. Сполученне *чи* пишемо в словах: безпечний, сердечний, влучний, вдячний, помічний, пшеничний, вічний, наочний, нарочний, зручний, необачний, Сагайдачний...

Тільки в деяких словах пишеться (відповідно до вимови) радше *ши* замість *чи*: рушниця, рушник, соняшник, мірошник...

20. Епенететичне *л* пишеться по губних шелестівках перед преїотованою голосівкою у словах: люблю, люблять, ломлю, ломлять, терплю, терплять, куплю, куплять, зловлю, зловлять, спілю, сплять, графлю; люблений, куплений, зловлений, земля, здоровле, поготівле, купівля, годівля, крівля, крапля, граблі, Римлянин і т. п.

21. У безнаголосних складах зближується у вимові е до и, є до і, о до у, однак сих відтінків не зазначаємо в письмі. Отже пишемо етимологічно: село (не силó), мені, лежить, лечу́, маємо (не: ма́ймо), ма́єте, думає, дума́єте; кожух, до до́му, голу́бка, я́блоко... але також: па́рубок побіч па́рібок (із первісного парóбок, пор. робити), мачуха (з давнішого мачоха), її побіч первісного, етимологічного єї і т. п.

Примітка 1) Дієслова на -увати, -ювати задержують у, ю тільки в безнаголосних складах, н. пр.: купува́ти, годува́ти, дарува́ти, сілнува́ти, поспува́ти, послугува́тися, малюва́ти, горюва́ти, танцюва́ти...

Дієприкметники, утворені від сих дієслів мають закінчення -ваний, -ьваний, коли наголос паде на о, н. пр.: купо́ваний, осно́ваний, збудо́ваний, подаро́ваний, годо́ваний, попсо́ваний, арешто́ваний (не: арешту́ваний), мальо́ваний, схвилю́ваний...

Якщо наголос паде на інший склад, то пишеться звичайно -уваний, -юваний: сілнува́ний, відду́муваний, напо́юваний, вигово́рюваний...

2) Іменники середнього роду, що повстали з дієслів на -увати, -ювати, задержують також у, ю, якщо сей склад не має наголосу, н. пр.: панува́ння (не: пану́вання, але: пано́вання), годува́ння, горюва́ння, царюва́ння, тінюва́ння і т. п.

22. Гармонійне приподібнення голосівок.

Ненаголошене о переходить в деяких словах в а під впливом сеї голосівки в сусіднім складі та пишеться: багáто, багáцько, гара́зд, качáн, гара́чний, хазі́їн, халі́ва, монасти́р... побіч первісних форм: бога́то, гора́зд, кочáн, гора́чний, хозі́їн, холя́ва, монасти́р і т. п.

23. Щоб обминути зустріч кількох шелестівок, вставляється голосівку і в дієсловах зложених із слівцями: об-, від-, над-, під-, роз-, коли друга частина зложеного слова зачинається двома шелестівками, н. пр.: обі́рвати, віді́рвати, віді́тхнути, наді́гнати, наді́слати, піді́брати, розі́гнати...

24. Незвичайно гнучка й милозвучна українська мова не зносить накопичування шелестівок не тільки в середині слова: вона обминає зустріч двох або й більше шелестівок також поміж поодинокими словами в реченні при допомозі черговання звуків: в з у, і з ї або черговання і — та, з — зі — із. і т. п. Так пр.

говоримо й пишемо евфонічно: пішла в садок у вишневий, він усюди венгається,

він учиться, але вона вчиться,
 він у лісі, „ вона в лісі,
 з убогої хати, „ до вбогої хати,
 брат і сестра, „ батько й сестра,
 він іде, „ хто йде,
 він і ти, „ я й ти, батько й мати,
 вийшла з хати, „ вийшов із хати,
 біжу з гори, „ сам із собою, ходи зі мною,
 Іван і Петро, „ Ганна та Олена і т. п.

Примітка. Сю дуже гарну й характеристичну прикмету нашої мови треба плекати й зазначувати в письмі, де лиш можна, одначе тільки в границях, дозволених вимогами граматичної та логічної правильності в будові речень.

II. Писання чужих слів.

Слова, переняті з чужих мов, можна поділити на ось які два роди:

а) давно визичені й присвоєні слова, що цілком уже зукраїнізувалися (такі слова пишемо згідно з українськими правописними правилами);

б) чужі слова, переняті з чужих мов, що ще не ввіли зукраїнитися й тому зберегли ще хоч у часті свою технічну, чужомовну барву.

Правила писання чужих слів такі:

25. Чуже і перед нагупною шедестівкою вимовляється:

а) після д, т, з, с, ж, ш, ц, р, в середині слова як наше типічне — середнє и, отже тільки сею буквою треба його конеквентно в такім положенню на письмі й віддавати:

Приміри: директор, дипломат, едикт, традиція, аудиторія, дисципліна, кредит, диспуата, тип, мотив, стиль, артист, сентиментальний, реституція, тирада, етимологія, типічний, романтизм, романтичний, сентимент, антихрист, стилістика, президія, позиція, візита, візитатор, позиція, композитор, позитивний, дезидерат, клясик, лексикон, синтакса, символ, сигнал, система, синтеза, психологія, психоза, університет, пасивний, жиро, режисер, жирафа, машина, шиня, шинка, шихта, шибувати, шильд, шикана, принцип, цитат, цинік, цинамон, цикорія, цирк, циркель, цикліст, ліцитація, Сицилія, цивілізація, циліндер, корифей, трибуна,

трибунал, тригонометрія, критика, юрист, принц, територія, експеримент, карикатура, афоризм, кольорит, варваризм, критерій, доктрина, горизонт, мериторично, авторитет; гімназист, гімназистка, і т. д.

Примітка. Виняток становлять чужі, власні імена осіб (прізвища), що ще замало зукраїничилися й не перейшли ще в буденне уживання, н. пр.: Лессінг, Шіллер, Расін, Дідро, Дізраелі, Россіні, Верді, Ріголетто, Едісон, Стріндберг, Мікльосіч і т. п.

б) після всіх інших шелестівок і так само на початку слова; залишається у вимові й на письмі високе і. Приміри: бібула, арбітраж, біблія, вівісекція, вірліст, індивідуальний, міміка, міністер, академік, академічний, термін, термінольоґія, економічний, астрономічний, фіґа, фільольоґія, філософія, фігура, софізм, фікція, фіктивний, філістер, архів, хірург, психіка, психічний, гімназія, гімнастика, магік, магічний, анальоґічний, фільольоґічний, гіпноза, гістерія, легітимація, кіно, кільо, техніка, техник, технічний, маніфест, гуманізм, гуманістичний, гуманітарний, організм, органічний, ботаніка, ботанічний, хроніка, хронічний, германіст, романіст, політика, література, ліричний, ліберальний, лібералізм, ліберал, ліґатура, поліклініка, літурґія, літурґіка, ліквідація, лімоніт, лінґвіст;

ідея, імперія, історія, інститут, ідол, Ісус, Ірод, Індія, інтелігент, іронія, інституція, інспектор, інструктор, інструкція, індустрія, інтерес, інформація, інвестиція, інерція, імпровізація, імпресіонізм, інтимний, індивідуальний і т. п.

Виняток творять тільки декотрі зукраїнені слова, що в них згідно з вимовою і письменною традицією пишемо и: публіка, публічний, республіка, католик, католицький, євангеліст, євангелік, митрополит, єпископ, семінар, акафіст, ювілей, привілей, архистратиг, архітект, архипресвітер, гимн, схизма, Михайло, Филип й Пилип, Василь, Кирило, Микола, Михайло, Никон, Никодим, Никифор, Данило, Яким, Трохим, Филемон, Давид, Єґипет, Кипр, Кир, Скити, Литва, Вільно, литовський...

26. Чужі сполучення: *-ia, -ie, -io, -iu* (= *iy*) відаємо на кінці та в середині слова буквами: *-ія, -іє, -іо, -ію*, і так само пишемо *і* перед й в чужомовних наростках *-ій, -ійний, -ійський*. Приміри: Марія, арія, фурія, матерія, матеріял, традиція, епідемія, партія, редакція, реакція, президія, комісія, меморіял, нація, расія, варіяція, іронія, Італія, онінія, мелодія, Росія, Англія, Франція, Швеція, Швайцарія, діякон, діявол, психіятр,

спеціальний, провінціалізм, акомпаніамент, ініціатива, секретаріят, діамант, діагноза, діафрагма: евангеліє, дієта, карієра, архієрей, дієцезія, авдієнція, премієра, орієнт; Сіон, Діоген, Ріо, патріот, соціолоґ, міліон, функціонар, національний, місіонар, період, біограф, біолоґ, фізіолоґ, фізіономія, медаліон, аксіом, серіозний, раціональний; св. Антоній, Теодозій, Онуфрій, Григорій, Горацій; партійний, стаційний, еміґраційний, окупаційний, мельодійний, поліційний; російський, італійський, австрійський, азійський: тріумф, діурніст і т. п.

Примітка. Чуже *i* після голосівки вимовляється як *ji* та передається буквою *й* (не *і*), н. пр.: руїна, архаїзм, архаїчний, ляїк, монотеїзм, героїчний, Каїн, Енеїда, св. Михаїл, Рафаїл, еґоїзм, альтруїзм, Каїро, Помпеї, Гінеї (2. відм. від Гінея), в Генуї і т. п.

27. Початкове *e* в чужих словах пишемо звичайно буквою *e*, тільки в деяких вже зукраїнчених словах перейшло воно в *є*, н. пр.: етика, еґоїзм, еволюція, екватор, епізод, етимолоґія, етноґрафія, ефект, еґо, естетика, ентузіазт, екстаза, епохальний...;

але: евангеліє, євангеліст, єретик, Єгипет, єктенія, єпископ побіч єпископ.

28. Німецьке *ii* та французьке *u* віддаємо в нашій мові буквою *ю*, яка ще найбільше підходить до дійсного виговору сих чужих звуків, н. пр.: бюро, бюрократ, сюжет, резюме, дебют, інтервю, сюрприза, бюлетин, Любека, Ютляндія, Брюссель, Мюнхен, Цюрих, Вюртемберг, Мюллер, Брюлов, Гюґо (Hugo), Тартюф (Tartufe), Фюрт (Fürth), Рюкерт (Rückert) і т. п.

29. Німецьке *ö* і французьке *eu* передаємо буквою *е*: Гете, Шенберг, Шенбрун, Рентген, мебель, гувернер, лікер, монтер, режисер, репортер, суфлер, вояжер і т. п.

30. Чужі двозвуки *au*, *eu* передаємо через *ав*, а німецьке *ei* через *ай*, н. пр.: автор, автограф, аудиторія, авдієнція, фавна, Австрія, Шопенгавер, Август, Авербах, Гавштман, Аверсперґ, Авґсбург; евфонія, Евфрат, Еврипід, Евфрозина; Гайне, Штайнберг і т. п.

31. Чуже *l* (*l*), переняте з чужих мов, особливо в новітніх часах, пишемо звичайно зм'ягченою буквою *л* у всіх комбінаціях. Приміри: кляса, клямка, лямпа, плян, плянтація, скаля, ляда, лявіна, парцеля, канцелярія, реклама, балєст, деклямація, плякат, популярний, аквареля, новеля, білярд, балєне, модуляція, Золя, телефон, телеграф, калєндар, електрика, лектор, лекція, полєміка,

леґіон, паралелізм, леґенда, леґітимація, проблем, елемент, білет, компле́кс, морфоло́гія, мітоло́гія, анало́гія, фільо́логія, філосо́фія, астро́логія, логі́ка, фразеоло́гія, лво́яльний, блонди́н, фльо́та, Лво́ндон, Лво́ара, Лво́рана, Фльо́ренція, еволю́ція, револю́ція, ілюстра́ція, ілюміна́ція, балюстра́да, плю́с, клуб, резолю́ція, Лво́бляна, Лво́зитанія, Лво́тер, Лво́бе, Вольте́р, Альпи, альге́бра, альбом, балса́м, а́лт, а́лькоголь, а́льтруїст, амальга́м, метал́ь, ба́ль, фоте́ль, Теофі́ль, і т. п.

Одна́че в старих слова́х, пере́нятих із біблі́ї, літописи́й та церк. сл. календа́ря і т. п., вимовля́ється за́гално й пишеться тве́рде л, н. пр.: а́млю́я, лугі́я, лугу́ргія, фелон, трефо́лой, ла́дан, Ла́вра, ла́вровий, мавзо́лей, е́лей, а́нгел, ле́нта, (λέντιον), Вифле́єм, Єруса́лим, Со́ломон, А́лександрія, Га́лїлея, Га́рїон, Ла́врен́тїй, Па́нтелеймо́н, Ле́в, О́лена, О́лекса, Па́вло, відтак: ла́тина, ла́тинський, ла́тинник, ла́тинїзм, ле́нно, ле́нник, ла́хман, ле́йбик, ла́зур, ла́зуровий, ле́вко́я, Лу́тва, лу́товський, Лу́тава, фабу́ла, москвофі́л...

32. Чу́же *g* (= *ʃ*) зви́чайно збе́ригається в украї́нськїм виговори́ й пере́дається бу́квою *ʃ*: ма́ʃазин, ма́ʃістер, ʃі́мназія, альʃе́бра, ʃеоме́трія, ʃео́ʃрафія, ʃра́фіка, льо́ʃїка, психо́ʃлогія, ʃеольо́ʃія, теольо́ʃія, теле́ʃраф, пара́ʃраф, ʃа́зета, ле́ʃенда, ʃуве́рнер, гі́ʃроско́п, ʃа́ма, ма́ʃїк, ма́ʃнет, ма́ʃель, ʃа́нʃре́на, і́ʃно́рант, інтеле́ʃен́ція, ʃене́рал, конти́нʃент, ʃру́нт, пропа́ʃа́нда, а́ʃїтатор, ʃві́нт, ʃа́нок, ʃу́дзик, Го́ти, Га́мбурʃ, Га́ʃа, Ге́ʃель, Ге́те, Ге́ргарт Га́вїтман, Грі́ʃ і т. д.

Ті́льки в не́многих старих, уже́ да́вно зукраї́нізовани́х слова́х, голо́вно гре́цького та єврейського́ по́ходження́, вимовля́ємо й пи́шемо *g*: і́гумен, Гре́ція, Гре́к, гре́ка, гре́цький, гра́матика, а́нгел, про́грама, архїстра́тиг, Га́лїлея, Го́лгоф́та, св. Гео́рґїй, Га́лата, Є́піпет...

33. Чу́же *s* перед на́ступною́ голо́сївкою́ або́ й шеле́стївкою́ пере́дається, зви́чайно, че́рез *s*, н. пр.: уніве́рситет, фі́льсофі́я, персо́нал, консу́м, консу́ль, корсо́, ку́рсор, конве́рґа́ція, Со́крат, Со́льон, Со́фокль, со́фіст, Посейдо́н, Персі́й (Persius), Перси́, перськї́й, Со́фія, спо́рт, муску́л, схе́ма, схо́лястика́ і т. п.

Ті́льки в дея́ких слова́х, перева́жно ла́тинського́ по́ходження́, особливо́ між голо́сївками́, у ви́звукі та в наро́стку *-їзм* (лат. *-ismus*) пи́шемо згідно́ з тради́цією і виговоро́м *s* замі́сть *s*, н. пр.: А́зія, Крез, А́нхі́з, Це́зар, цензу́р, цензу́ра, це́нз, ре́цензія, ре́цензент, інтензі́вний, сенза́ція, о́фензі́ва, дефе́нзі́ва, гума́нізм,

буддизм, софізм, остракізм, атавізм, архаїзм, атеїзм, провінціалізм, артизм, містицизм, гіпнотизм і т. п.

34. Чужий звук *ф* (*f*, *ph*, *φ*) звичайно зберігається з винятком кількох цілком зукраїнізованих слів, де він заступається звуком: *п*, *х*, н. пр.: фабрика, файка, факт, факультет, фалд, фамілія, фанатик, фасоля, шафа, фартух, фарба, фантазія, Фараон, фіртка, філія, фільм, філософ, фльора, фолькльор, фонетика, фотограф, форма, фрак, фризієр, фунт, тиф, фіга, флет, фільм, фонд, фінанси, фосфор, графіт, маніфест, фраза, метармофоза, футро, фальшивий, флянеля...

але: Стенан побіч Стефан, Пилип побіч Филиц, Осип, св. Йосиф, Остап (з Евстафій), Охрім (Ефрем), Хима (Євфимія), картопля побіч картопля, трафіти побіч траніти і т. п.

35. Грецьке *θ* і латинське *th* передається звичайно чере *т*: Атени, Теби, Теокрит, Теофан, Пітагор, Тракія, Методій, міт, катедра, театр, ортографія, арифметика, патос, анатема, католик; в зукраїнізованих словах: Тома побіч Хома, Тимотей побіч Тимофій, Теодор побіч Федір, Хведір, Матей побіч Матій, Матвій, Атаназій побіч Танаас, Оланас, Панас, Атос...

36. Грецьке *ξ* і латинське *x* передаємо знаками *кс*: гексамер, Ксенофонт, Анаксагор, Александрія, експеримент, експедиція, ексорта, текст, оксаміт, ексистенція, ексекутор, кодекс, екскурсія, Люксембург і т. п.

37. Подвійні шелестівки в чужно гатункових іменах (т. зв. „*nomina appellativa*“) і так само в географічних назвах вимовляємо й пишемо згідно з духом нашої мови поєдинчо, н. пр.: каса, кляса, маса, адреса, сума, група, граматика, програма, субота, прогрес, процес, місія, комісія, несиміст, процесія, експресія, територія, коректа, інтелігенція, афект, ефект, апеляція, балюстрада, белетристика, колекція, колегія, анекеія, корупція, ілюзія, ілюстрація, ілюмінація, баяда, асміліяція, сугестія, асоціяція, білярд, балет, металъ: Геліяда, Гелеспонт, Асирія, Галія, Панонія, Канадокія, Тесалія, Абіссинія, Бесарабія, ГанOVER, Ілірія, Ляпландія, Місісіпі, Місурі і т. д.

Тільки звуки *л* і *н* подвоюємо в ось яких словах: вілля, ленно, манна, мадонна, осанна, сутанна, ванна, Ганна.

В чужих іменах власних осіб зберігаємо подвоєні шелестівки, згідно з дійсною вимовою у дотичного народу; при старинних іменах осіб придержуємося графіки клясичних мов, якщо вона не противиться звуковим законам нашої мови. Н. пр.: Шіллер,

Барбаросса, Гетгел, Лессінг, Тассо, Ріголетто, Руссо́, Шаміссо, Тор річеллі, Тінторетто, Россіні, Будда, Кассандра, Ганнібаль, Гіппарх, Саллюстій, Сервій Туллій, Одиссей, Тиссаферн і т. п.

38. Писання чужих імен власних :

а) Чужі ймена власні осіб, країв, міст, гір, озер і т. д., що перейшли в нашу мову через біблію, літописи, церковно-славянський календар і через школу, вже давно зукраїнчилися та відносяться до старинного світа, треба писати згідно з традицією та з нинішньою вимовою. Притім треба мати на увазі, що закінчення *-as*, *-es*, *-os*, *-us* здебільшого віднали, *-ias*, *-ies*, *-ios*, *-ius* перейшли на *-ій*, а кінцеві *-n*, *-nt* задержалися. Приміри: Еней, Алькай, Мільтіяд, Пізистрат (Pisistratus), Діоніз, Діонізій, Ромуль, Анк Марцій, Помпій, Марк Туллій, Тарквіній, Сервій Туллій, Аристотель, Аристофан, Гомер, Сократ, Вергілій, Гораций, Еврипід, Епамінонд, Лікурґ, Перикль, (також Перікль), Пітагор, Тукідид, Федр, Гефайст, Критон, Сципій, Цицерон, (також Сціпій, Ціцерон), Мінос, Непос, Талес, Янус, Парис, Зевс-Зевес, Марс, Арес, Геракль, Ніоба і т. п.

Примітка: 1) Двоскладові слова задержують звичайно закінчення *-os*: Самос, Іос, Хіос, Дельос... але Лесб, Кипр, Род.

2) Двозвуки в грецьких іменах власних треба вимовляти й писати згідно з латинською традицією: Н. пр.: Едип, Егіна, Лякедемон, Лякедемонці, Клітемнестра побіч Клітаймнестра, Есхіль, Крез, Пізистрат, Еоль... але також: Аїсхіль, Аїсхін, Аїет, Файдон, Фейдій і т. п.

Відтак пишемо: Греція, Беотія, Македонія, Ацени, Троя, Коринт, Рим, Єрусалим, Єгипет, Давид, Мойсей, Соломон, Вавилон, Царгород, Париж, Відень, Липск, Дрезно і т. п.

б) Новочасні чужомовні імена власні треба вимовляти й писати так, як вони звучать в дотичній чужій мові, без огляду на їхню чужу графіку, при чому менше знані слова найкрасше навести в дужках (скобках) побіч фонетичної транскрипції достоту так, як вони пишуться чужоземцями. Приміри: Абація, Бетóвен, Бельфóр, Беранжé, Бяріц, Віская, Віемарк, Бернзон Берншерне (Björnson Björnstjerne), Бокаціо (Boccaccio), Больонія (Bologna), Бордо (Bordeaux), Борґезе (Borghese), Буенос Айрес, Байрон, Васко да Гама, Верден, Версай (Versailles), Верді, Америґо Веспучі (Amerigo Vespucci), Вольтér, Гамільтон, Гамлет, Ганóвер, Гавана, Гайдн, Гайті, Гельмгольц, Гімалая, Гольбайн, Гюс (Hughes), Гумбольдт (Humboldt), Гю́о (Hugo), Галілей, Гледстон (Gladston), Гунó (Gou-

nod), Грініч (Greenwich), Гвадальківір (Guadalquivir), Гінея (Guinea), Данте Аліг'єрі, Леонардо Да Вінчі, Дідрó (Diderot), Дюма́ (Dumas), Ван Дайк (Duck), Доде (Daudet), Едісон, Занзібар, Заратустра, Зендавеста, Знайм, Золя, Зріні (Zrinyi), Ілірія, Інсбрук, Іркуцк, Йоакімсталь, Йокай, Йокогама, Калé (Calais), Каїро, Каліф, Кампань (Camagne), Кан (Cannes), Кашцтат, Каринтія, Карльсбад, Корреджіо (Correggio), Капрі, Кембрідж (Cambridge), Кіргізи, Кльонштот, Корней (Corneille), Ляфонтéн (Lafontaine), Ляго Маджіоре (Lago Maggiore), Леонкавалльо, Лір (Lear), Лєняно (Legnano), Лестер (Leicester), Лібія, Ліхтенштайн, Ліст (Liszt), Люрд (Lourdes), Лювр (Louvre), Лїон (Lyon), Маскані, Мекбет, Макіявеллі, Марсей (Marseille), Медічі, Мікельанджельо, Мільтон, Мірабó (Mirabeau), Молієр, Момзен, Мон-Блян (Mont-Blanc), Нансі (Nancy), Ньютон (Newton), Нью-Йорк, Ніцше, Орлеан, Оксфорд, Петрарка, Потсдам, Прованс (Provence), Расін, Ракоці, Руссо, Рентген, Сельсберє (Salisbury), Сардý, Севр (Sèvres), Сєредін (Szegedin), Тибет, Тесальоніки, Торрічеллі, Улянд, Уругвай, Упсала, Фінляндія, Фукó (Foukault), Чемберлен (Chamberlain), Чімборассо, Шаміссо, Шéкспір, Шотляндія, Шафгавзен...

в) Славянські імена власні приймають форму питому українській мові н. пр.: Пушкин, Толстой, Жуковський, Тургєнев, Петербург, Міцкевич, Словацький, Залеський, Добровський, Паляцький, Шафарик, Челяковський, Коляр, Прага, Берно, Білгород, Вук Караджіч, Загреб, Мікльосіч, Ягіч...

Примітка. Чужі імена власні відмінюються в засаді згідно з правилами української мови, н. пр.: Італія, 2 відм. Італії і т. д. Еспанія — Еспанії..., Цезар — Цезара... Гомер — Гомера, Геродот — Геродота, Вергілій — Вергілія — Вергілієви — Вергілієм, Шéкспір — Шéкспіра... Ляпляє — Ляпляє..., Шіллер — Шіллєра, Вагнера, Байрона, Ньютона, Молієра, Штравса..., Корреджіо — Корреджія, — Корреджієм..., Лондон — Лондону — в Лондоні, Берлін — Берліна — в Берліні, Едісон — Едісона, Петрарка — Петрарки, Данте — Данта і т. д.

Після прикметникової відміни відмінюємо пр. великоруські прізвища на: ой: Толстой — Толстого — Толстим..., Трубецкой — Трубецкого — Трубецким і т. п.

Чужомовні назви осіб, закінчені в I. відм. на -і приймають у скісних відмінках українські закінчення: -я, -єви і т. д., н. пр.: Верді, Маскані, Галєві, Цвінглі..., твори: Вердія, Масканія, Торрічеллія, Галлєвія, Персія, Петефія, Ракоція, Баторія, і т. п.

Як що якоїсь чужої назви ізза своєрідного закінчення в 1. відм. одн. не можна в українській мові відмінити, то ставиться перед незміненою формою 1. відм. по можності хресне імя або якесь инше слово для відріжнювання відмінків, н. пр.: Твори Віктора Гюґо, Дениса Дідро, Альфонса Додэ, Фридриха Ніцше, Йогана Готліба Фіхте, Йогана Вольфганґа Гете (або: Гетові твори), опера композитора Гуно, у місті Бордо, Токио і т. п.

Подібно не приймають українських закінчень і не відмінюються чужі жіночі прізвиська, н. пр.: Анна Поппер (не: Попперівна), Марія Едер (не: Едерівна), Ольга Фільц (не: Фільцівна), Сельма Лягерлеф, Сельма Курц, Рікарда Гух і т. п.

39. В документах уживаються зукраїнчені імена хресні, але не здрібнілі, н. пр.: Андрій (не: Андрійко, Андрусь, Андрунь), Антін (не: Антось, Антошко), Василь (не: Василько, Васько), Володимир (не: Володко...), Гнат (не: Гнатко), Григорій (не: Гриць, Гринь, Гринько, Грицько, Гриньо, Грицунь), Данило (не: Данилко, Данько), Дмитро (не: Дмитрик, Дмитрусь, Дмитрунь), Констанція, Кость (не: Костик, Костунь), Іван (не: Івась, Івасик, Іванко, Івасунь, Іванцьо), Катерина, Катря (не: Катруся...), Лев, Лесь (не: Левко, Левусь), Марія (не: Марійка, Маруся), Микола (не: Миколка, Николка, Микольцьо), Михайло (не: Михась, Михань, Михайлик, Михасько), Ольга (не: Оля, Олюня, Олюнька), Петро (не: Петрусь, Петрунь, Петрусик), Роман (не: Ромко, Романко, Ромцьо), Стефанія (не: Стефа, Стефця), Ярослав (не: Славко, Славцьо) і т. п.

40. При переписуванню (транскрипції) українських імен власних у чужих мовах латинськими буквами треба придержуватися чеської правописи, з деякими незначними змінами, отже:

укр. в = лат. v	укр. ч = лат. č
" ж = " ž	" ш = " š
" п = " y	" щ = " šč
" ї = " jī	" дз = " dz
" й = " j	" дж = " dž
" л = " l	" є = " je
" с = " s	" ю = " ju
" х = " ch	" я = " ja.
" ц = " c	

Приміри: Ševčenko, Kuliš, Hlibiv, Franko, Vynnyčenko, Halyč, Kyjiw, Charkiv, Lviv, Dnipro, Dnister...

Мягкі українські шестівки зазначаємо, де се доконче потрібне, апострофом над дотичними буквами, н. пр.: Fed'kovuč, Kos'ubyns'kuj...

Примітка. Жіночі прізвища на -ська не можна в чужих мовах писати з мужеським закінченням, отже: Olha Kobylans'ka (не: Olha Kobylans'kuj), Natalija Kobryns'ka (не: Kobryns'kuj) і т. п.

III. Великі й малі букви.

41. Великою початковою буквою пишемо:

а) перше слово кожного окремого речення після точки, окличника, питаюника, по двоточчі, якщо наводимо без зміни чужі слова, і також у поезії звичайно початок кожного рядка. Н. пр.: Народна приповідка каже: Крути, верти, мусни умерти і т. д.

б) всі імена власні осіб, всякі імена божеств (християнських і поганських), назви свят, постів, народів, частий світа, держав, країв, областей, міст, сіл, садиб та їх мешканців, назви площ, улиць, гір, долин, лиманів, озер, морий, островів, півостровів, заливів, проливів, пустинь і т. п. Приміри: Іван, Петро, Орися, Шевченко, Іван Франко, Господь, Спаситель, Мати Божа, Богородиця, Великдень, Різдво, Петрівка, Пилипівка, Спасівка, Зевес, Алена, Українець, Поляк, Чех, Німець, Італієць, Америка, Азія, Україна, Німеччина, Галичина, Буковина, Волинь, Волинська гґубернія, Київ, Львів, Відень, Киянин, Львовянин, Угнівець, Яворівець, Галицька площа, улица Стрийська, Купецький сад, Карпати, Альпи, Дніпро, Дніпрові пороги, Дністровий, Хаджибейський лиман, Дунай, Чорне Море, Балканський півостров, Босфор, Генуєнський залив, Сагара, Гобі...

в) присвійні прикметники, утворені від імен осіб. Н. пр.: Шевченкові твори, Петрова хата, Василева книжка...

г) заголовки книжок, назви творів письменства, мистецтва, часописий, н. пр.: Кавказ (Шевченка), Мойсей (Франка), Гагілки (Труша), Світло і т. п.

У довгих заголовках пишемо звичайно тільки перше слово великою буквою, хіба що в склад заголовка входять імена авторів, наукових товариств і т. п. Н. пр.: У грішній світ (Коцюбинського), Чорна рада (Куліша), В поті чола (Франка), Хіба ревуть воли, як ясла повні (Мириного), «Як ми мертві воскресемо» Ібзена, Записки Наукового Товариства ім. Шевченка і т. п.

г) Титули осіб, установ та урядів — у всяких урядових та офіційних письмах, а також замітники та прикметники, що відносяться до осіб, до яких пишемо. Н. пр.: До Хвальної Управи Товариства Просвіта. Високоповажана Добродійко! Високоповажаний Пане Директор! Маю честь заявити Вам, що... Дорогий Товаришу! Пишу Тобі... і т. д.

42. Малою буквою пишемо:

а) назви днів тижня і місяців: неділя, понеділок, вівторок..., січень, лютий, март...

б) прикметники, утворені від імен власних місцевостей. Н. пр.: київські тополі, волинські села, яменський пісковець...

в) перше слово по двоточчі при вичислюванні. Н. пр.: Маємо чотири пори року: весна, літо, осінь і зима...

IV. Писання слів разом і окремо.

Два або й більше слів лучимо на письмі разом тільки тоді, коли вони так тісно зрослися вже зі собою, що творять у нашій свідомості одну логічну цілість. — А що не всі однаково відчуваємо ступінь відрубності складових частин різних того рода слів, тому дуже трудно уняти всі випадки в точні правила, чи писати такі слова разом, чи окремо.

Се зрештою справа маловажна, умовна, чистої технічної вигоди й прозорости або й привички.

43. Так пр. пишеться зворотний замітник ся і скорочені форми дієслова імити = няти: му, мен, ме, мемо, мете, муть, разом із попереднім дієсловом, хоч ті слівця ще не затратили зовсім значіння самостійних слів, як се видно н. пр. у питанню: Як ся маєш, як живеш? (Котляревський) і т. п. Приміри: здається, боїться, крутиться, бавиться, питається, дивиться, проситься, боється, зватися, проситися, сваритися, хвалитися; робитиму, робитимеш, робитиме, робитимуть і т. д.

44. Консеквентно треба писати разом із попереднім дієсловом також частинці: -сь, би, -б, же, -ж, н. пр.: боюсь, молюсь, вони ходилиби, ходилиб, хотілаби, хотілаб, поборовеяб і я може, якби малось сили..., ходиже, ходиж, дайже спокій, берпж мене зі собою і т. п.

45. Безумовно разом пишемо:

а) зложені слова, що вкупі творять одно поняття й один вираз, н. пр.: великдень, хлібороб, однострій, Криворучка, Кривоніс, Покотигорошок, нісенітниця, ледашо, водохреці, Богородиця,

перекотиполе, кожемяка, синбоокій, бистроумний, правобічний, хто-будь, котрийнебудь, дехто, дещо, декотрий, деякий...

б) невідмінні зложені слова, головню прислівники, коли їх можна заступити якимсь іншим, незложеним синонімом. Н. пр.: довкола (кругом), надаремно (дарма), вранці (рано), досвіта (раненько), безліч (багато), себто (значить), назмая (сліпо), наборзі (швидко), натще (порожно), нараз (нечайно), завидна (днем), знечевя (несподівано), докупи (разом), поблизу (близько), зроду (усе), щодо (відносно), всмак (смачно), подостатком (доволі, досить), наскрізь (цілком) і т. д.

Крім того пишемо разом ось які прислівники: вперед, назад, враз, вниз, в долину, згори, догори і т. п.

46. Пишемо разом і окремо:

а) разом пишуться приіменники, що як приростки зрослися з другим словом в одно й можуть з ним відмінятися. Н. пр.: додаток, додатку, податок, податком, відділ, заспів, напереток, підбрехач, прохід, понеділок, прозорий, підхлібний, приступ, притиснути і т. п.

б) Колиж приіменники стоять при словах (іменах) у властивім значінню як приіменники, тоді, розуміється, пишуться окремо. Н. пр.: відчепися від мене, додай до того дещо, затужила за милим, засіли за столом, написав на машинці письмо, надбїг над ріку, під лісом піднялася мрака, нарештє прийшов, взяв соли на конець ножа, присягався при розставанню і т. д.

в) окремо пишемо складові часті зложеного прислівника, як що сполученнє не є тісне і приіменник можна лучити з такою самою формою, утвореною від ріжних прикметників. Н. пр.: по божому, по христїянськи, по панськи, по німецьки, по давньому, по одному, з панська, з німецька і т. п.

Сюди належать також нетісні сполучення, яких другої частини можна ужити окремо як прислівника. Н. пр.: на чисто, на довго, на ліво, на право, на пізнійше..., відтак при вичислюванню: по перше, по друге і т. д.

г) чим, що, як, пишемо окремо. Н. пр.: чим скорше, чим раз, що рік, що тиждень, що ночі, як стій, як найкраще...

ґ) частинцю то пишемо окремо у висловах, в яких »то« заховує ще значіннє заїменника вказуючого, н. пр.: сумно то було, як славно то було...

Але разом пишеться у висловах: ото, якто, кількожто, чомужто, будьто і т. п., бо тут »то« є вже тільки мовби наростком із злучника »то — то«, який маємо прим. у вислові: »то сюди, то туди«.

д) перечка не пишеться разом з наступним словом, коли вона з ним цілком зливається в одно. Н. пр.: неволя, невільник, нещирість, недуга, неміч, нерозум, неслава, непотріб, непевність, ненависть, небезпека, небезпечний, непевний, немудрий, неодин, непотрібно, непорушно, небаром, недалеко, немов, ненавидіти, непокоїтися, недосипляти, не доставати, зневіритися, знеохотитися...

Колиж перечка не відноситься до присудка, то пишеться окремо без огляду на се, чи присудком є дієслово, чи инша часть мови (іменник, прикметник...) Н. пр.:

Ще не вмерла Україна...:

Не вернуться сподівані,
Не вернется воля,
Не вернется козаччина,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани...

Не вмірає душа наша,
Не вмірає воля,
І неситий не виоре
На дні моря поля...

Хибаж я тобі не казав? Ой мамо, не можна нелюба любити. Теплий кожух, тільки шкода, не на мене шитий. Чи я в лузі не калина була, чи я в лузі не червона була?

Так само пишеться перечка не окремо, коли одну річ протиставимо другій, н. пр.: Не в Синопу,... а у Царград до султана поїдемо в гості. Ой то не сива зазуденька закувала, не дрібні пташки защебетали — то Ярославна рано до схід сонця слізно ридала, словами промовляла... А матерніх гарячих сльоз... Не ріки, море розлилось...

47. Як що складові части якогось зложеного слова виявляють ще значну самостійність, то вставляємо поміж них розділку, н. пр. Чехо-Словакія, українсько-німецький словар, церковно-словянська мова, хліб-сіль, сяк-так, всього-навсього, раз-враз, кінець-кінцем і т. д.

У. Діленне слів.

48. 1. Односкладових слів не можна ділити. Ділимо тільки дво- або більшескладові, по кождім складі, хочби він складався тільки з одної голосівки, н. пр.: часть, гість; о-бида, О-лена, а-ле...

2. У зложених або спроставкованих словах розділюємо їх складові частини, що даються легко розпізнати. Н. пр.: хлібо-роб, сно-вида, далеко-від, стрім-голов, пройди-світ, сього-дня, без-ліч, сизо-крилий, чорно-окий, най-глибший, обо-в'язок, за-ступити, роздати, без-зубий, наді-слати, ви-вчити, подо-шва, не-дбалий, ді-стати, ви-рвати...

3. Так само легко даються відрізнити деякі наростки від пня, особливо наростки: *-ка, -ко, -ний, -кий, -лий, -ливий, -ство, -ник, -ший, -ський, -нути*; закінченне дієслова *-ти, -нути* і т. и., н. пр.: квіт-ка, хуст-ка, чверт-ка, бать-ко, лич-ко, бід-ний, яс-ний, лікар-ство, свар-ливий, страш-ний, бува-лий, корот-кий, віз-ник, біль-ший, україн-ський, козаць-кий, двиг-нути, вез-ти, нес-ти, не-ла, нес-ло, нес-ли...

4. Як що почутте границі поміж складовими частинами слова, між наростком і пнем, зовсім затерлося, то ділимо слова по довіднім складі так, щоби при зустрічі кількох шелестівок перейшло до другого рядка лише тільки шелестівок, кілько їх в українській мові може починати окреме слово, н. пр.: о-бід, ро-зум, вио-браження, пу-стий, бри-тва, ле-дві, друж-ба, до-брій, кро-хмаль, лин-ва, ко-ждий, ві-спа, са-дка, ро-дзин-ки, ван-дру-ва-ти, муш-тра, скарб-ниця, вер-ства, жер-тва, цер-ква, зав-біль-шки, ві-стря, жер-тва, ле-дві, ко-сти, ви-ски...

Примітка. Групи *рв, рж* розділюємо, хоч є слова н. пр.: рвати, ржати, бо *р* тісніше лучиться з попередною голосівкою, як із наступною шелестівкою, отже: пер-вак, пер-вина, дер-жати і т. и.

VI. Перепинні знаки.

Для більшої прозорости відділюємо від себе цілі речення або поодинокі частини речення ріжними знаками.

А.) Цілі замкнені в собі та самі собою понятні (зрозумілі) речення відмежовуються: 1) точкою, 2) питайником, 3) окличником.

49. Точка (.) кладеться:

а) на кінці оповідних речень, що містять якусь повну думку, оповідання, опис і т. и., н. пр.: Світ не хата. Дурня всюди буть. Вечеріє. Стоїть село. Старого лиса тяжко зловити...

б) по числівниках порядкових: 1. = перший, 2. = другий, 10. = десятий...

в) по скорочених словах, н. пр.: гл. = гляди, д. = добродій, д. = доктор і т. и. (пор. §. 60).

50. Питайник (?) ставляється по дослівно наведеном, прямім питайнім реченню або також після поодиноких питайних слів, н. пр.: Чи чуєш? Чому ти сумний? Як? Що? Чому?

51. Окличник (!) пишеться по окликах або по цілих висказаних піднесеним голосом реченнях, що виражають наказ, біль, радість, подив, досаду, пересерде, жаль, бажанне, насмій, глум, проклін і т. п., а також у заголовках промов, відозв, листів, н. пр.: Ах! Ох! Ой! Гей! Стій! Овва! Геть! Тихо будь! Ходи сюди! Яка шкода! О Господи! Добродію мій! Благаю вас! Ох, як се мені неприємно! Алеж бо то гарна річ! Ратуйте! Доле, де ти? — Нема ніякої! Шановна Громадо! Любі Родичи!

Примітка. Для зазначення здивовання ставиться питайник і окличник побіч себе, н. пр.: Як?! Що?!

Б) Поодинокі части речення відділюються: 1. запинкою, 2. середником, 3. двоточкою.

52. Запинкою (,) відділюємо:

а) короткі головні речення рівнорядні, побічні речення від головних і побічні від побічних, о скільки зміст речення не вимагає інших розділових знаків, н. пр.: По діброві вітер вие, гуляє по полю, край дороги гне тополю до самого долу. Старий заховавсь в степу на могилі, щоб ніхто не бачив, щоб вітер по полю слова розмахав, щоб люди не чули, — бо то Боже слово, то серце по волі з Богом розмовля...

б) речення скорочені або вставні, а також звороти рівновартні з побічними реченнями, н. пр.: Злість, кажуть, сатані сестриця. Се, на мою думку, так. Я, славити Бога, здоров. Ідучи зі школи, я загубив книжку. Зліталися сичі на полі, на роздолі, пожартувать, помірковать.

в) рівнорядні частини стягненого речення, як що вони не сполучені злучниками і, та, тай, або, н. пр.: Чернець мій встав, надів клобук, взяв патерицю, перехрестився, чотки взяв... і за Україну молитись святий чернець пошкандибав. І дід і баба у неділю у двох собі сиділи. Маруся була і красива і розумна і звичайна та щеж до того і смирна і всякому покірна. А я сяду тай заплачу, що я бідна сирота. Він бідний та ще до того дурний. Я або ти. Вона співає чудовим, тонким, рівним голосом...

г) 5. відмінок або який инший оклик у реченню, н. пр.: Хорони тебе Боже, мій сину, від нещастя. Ой, не гаразд, Запорожці, не гаразд вчинили, степ широкий, край веселий тай запастили.

г) прикладку, н. пр.: Цвітка дрібная молила неньку, весну раненьку...

53. Середник (:) означає довше перепинення голосу ніж запинка, а коротше ніж точка і кладеться звичайно між довгими рівнорядними головними реченнями, н. пр.: Минув і рік, минув другий, козака немає: сохне вона, як квіточка. — мати не питає. Якби вона плавала в синьому морі рибкою, яб її шовковим неводом поняв; колиб літала пташкою, бувби золотим просом принадив: а тепер мушу питати: »Якого це батька дочка?»

54. Двоточку (:) пишемо:

а) перед дослівним наведенням чужої, прямої мови, що її звичайно зазначаємо наводовими знаками, н. пр.: Взяла зілля, поклонилась: »Спасибі, бабусю!» Мати каже: »Будьте, діти, чемні, а батько привезе вам з міста гостинця«...

б) перед вичислюванням різних річій, н. пр.: Чого тільки нема в тім городі: бураки, капуста, бульба, мак, рожі та всяка запашна травиця.

в) при докладнішому поясненню того, що попередю сказано, н. пр.: Не та вже я стала: зледащіла, нездужаю і на ноги встати.

Крім того ужиємо ще ось яких перепинних знаків:

55. Пружка (—) означає наглий зворот думки в реченню, пропущені або протиставлені слова, та часто уживається також замість наводових знаків, дужок, запинки, середника і т. п., н. пр.: Добра господиня — два городи, одна диня. Випеш — біжи, яко мога... Книги — морська глибина. Нараз — кроки. Іде. Вже його видко. Нагло — а було се полудне — ударив грім з чорної хмари. Не покоси — кладе гори.

56. Точки (три точки побіч себе ...) пишемо, коли речення недокінчене, думка перервана або коли виявляється глибоке почуття, н. пр.: Музики... танці... і Бердичів... кайдани брязкають... Москва... бори й сніги... і Єнісей... І покотились із очий на рясу сльози... У тій хатині, у раю — я бачив пекло...

57. Дужки (скобки) уживаються:

а) при поясненню якогось слова другим більше зрозумілим і тоді те пояснення кладеться в дужки, н. пр.: анархія (безладде), табун (стадо коний), маяк (морська ліхтарня) і т. п.

б) при вставлених довших реченнях, н. пр.: І роботящий (бо всюди сироти — ледащо) у наймах виріс. І гавкає Рябко, щоб часом москалі (а їх тоді було до хріна на селі), щоб москалі,

мовляв, не вбралась до комори. Знаю тільки, що тверезий (бо вже ані вина, ні меди, ні оковита не пилися, сину!).

58. Наводові знаки („“) кладемо, коли наводимо чужу думку, поодинокі слова, назви творів і т. п. Н. пр.: Батько каже: »Сину, збирайся, поїдемо орати«. Шевченкова »Тополя«. На сімнадцятому році Марко прочитав »Кобзаря« і т. д.

59. Розділку (-) пишемо при діленню слова на кінці рядка та в слабо споєних з'єднаннях, н. пр.: Князь-гординя, жовто-синій прапор і т. п.

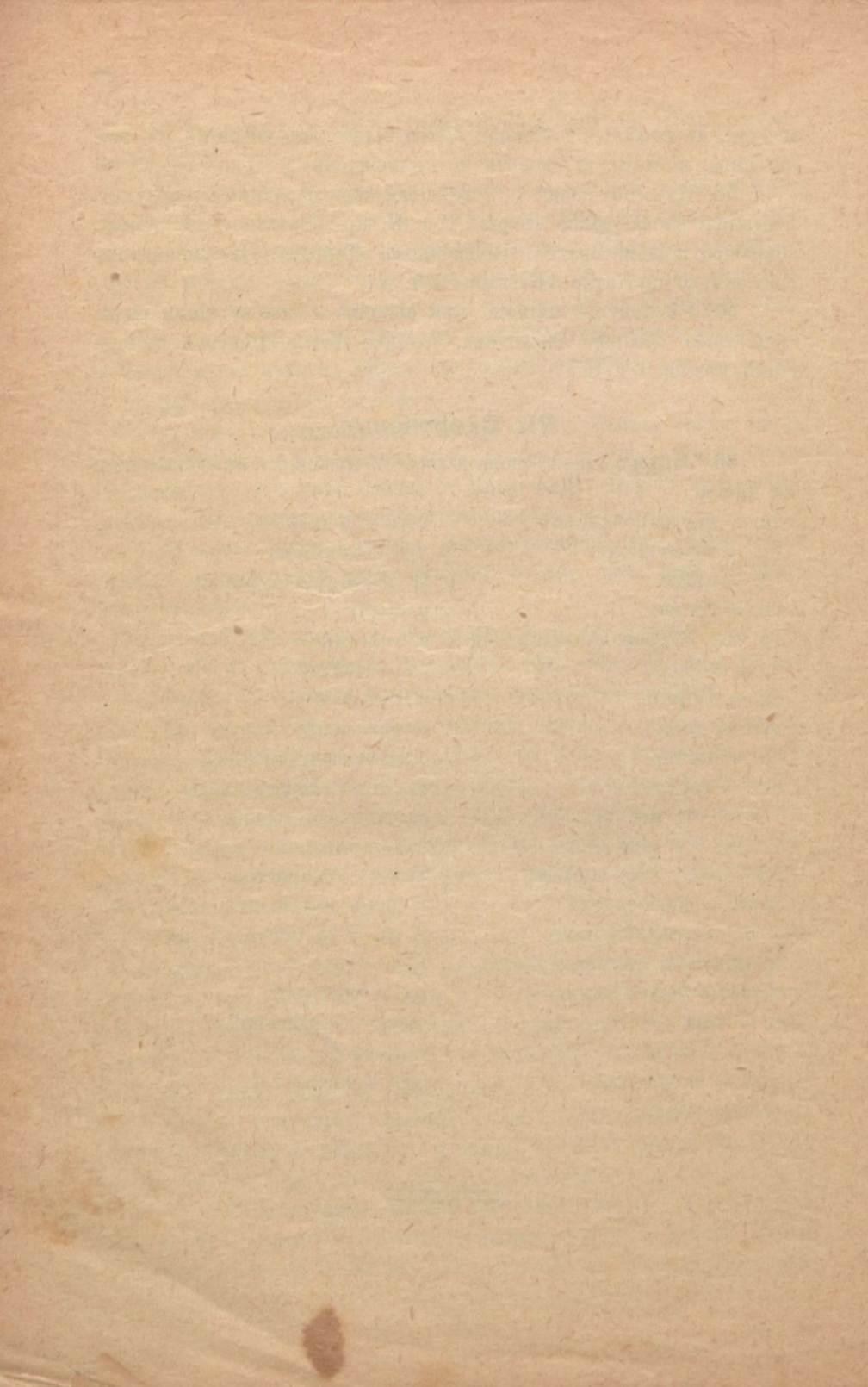
VII. Скорочення.

60. Загально знані слова й звороти можна ось як скорочувати на письмі:

Ви = високоповажаний
 вр. = власноручно
 гл. = гляди
 гр. = гривня
 гр. кат. = греко-католицький
 д. = добродій
 дд. = добродії
 див. = диви
 др. = доктор
 заг. = загалом
 і т. д. = і так далі
 і т. н. = і таке інше
 і т. п. = і тому подібне
 карб. = карбованець
 м. р. = минулого року
 н. пр. = на примір, приклад
 н. ст. = нового стилю
 п. = пан
 пп. = панове
 пов. = поважаний
 пом. = помер

пор. = порівнай
 пр. = приміром
 П. Т. = „pleno titulo“
 р. = рік
 с. = сотик
 св. = святий
 с. є = се є
 с. т. = себто
 с. м. = сього місяця
 ст. ст. = старого стилю
 ст. стор. = сторона
 тов. = товариш
 Т-во = Товариство
 т. зв. = так званий
 т. зн. = то значить
 т. є = то є
 ур. = уродився
 укр. = український
 ч. = число
 чит. = читай і т. п.

СНОВИНИ СОНУ 16
ДЕУЛОЉИНИ ИЛЗСУ
БОНАЛОКТИСРУИ

Республиканский
педагогический музей
Основной фонд №

Л. Ш. 282

12-358